

توران میرهادی

لیلی ایمن

مهدخت صنعتی

گذری در ادبیات کودکان

با مقدمه‌ای از

نوش آفرین انصاری

شرکت تهیه و نشر فرهنگنامه کودکان و نوجوانان

توران میرهادی لیلی ایمن (آهی) مهدخت صنعتی

گذری در ادبیات کودکان

با مقدمه‌ای از : نوش آفرین انصاری

ناشر: شرکت تهیه و نشر فرهنگنامه کودکان و نوجوانان

چاپ اول: ۱۳۹۷

این کتاب به مناسبت نودویکمین سال تولد خانم توران میرهادی به چاپ می‌رسد.
(نوش کتاب کودک، چاپ نخست این کتاب و انتشارات آگاه دیگر چاپ‌های آن را منتشر کرده‌اند.)
با سپاس از خانم لیلی ایمن و مهدخت صنعتی
تیراژ: ۱۰۰۰ نسخه

ISBN: 978-964-6356-19-1

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۶۳۵۶-۱۹-۱

کلیه حقوق برای ناشر محفوظ است.

چاپ دوم: این کتاب به فرهنگنامه کودکان و نوجوانان اختصاص می‌یابد.

با همکاری

محمد علی پور و سارا میرفرغانی، طهورا وحدتی

پیش‌گفتار: رایانه‌ای من: محمد آذری

اجرای صفحه‌آرایی: رفس عباس‌پور

با سپاس از: علیرضا میرفرغانی، حسن عرفان‌پور

شرکت تهیه و نشر فرهنگنامه کودکان و نوجوانان (سهامی عام) - تهران، خیابان انقلاب، خیابان ابوریحان،

خیابان عنصری، پلاک ۲۴، طبقه ششم، تلف: ۶۶۴۰۴۲۸۱

سرشناسه	میرهادی، توران (خمارلو)، ۱۳۰۶ - ۱۴۰۰
عنوان و نام پدیدآور	گذری در ادبیات کودکان/ توران میرهادی، محمد علی پور و سارا میرفرغانی، طهورا وحدتی، مهدخت صنعتی؛ با مقدمه‌ای از نوش آفرین انصاری.
وضعیت ویراست	[ویراست ۲]
مشخصات نشر	تهران: شرکت تهیه و نشر فرهنگنامه کودکان و نوجوانان، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری	شابک [۲۱۱] ص: ۵/۱۴ × ۵/۲۱ س.م.
وضعیت فهرست نویسی	۹۷۸-۹۶۴-۶۳۵۶-۱۹-۱
یادداشت	فهرست
یادداشت	به مناسبت نود و یکمین سال تولد خانم توران میرهادی.
یادداشت	در چاپ قبلی نویسندگان لیلی ایمنی، توران میرهادی و مهدخت صنعتی، دولت‌آبادی است.
یادداشت	چاپ چهارم.
یادداشت	کتابنامه: ص: [۲۱۰ - ۲۱۱]
موضوع	ادبیات کودکان و نوجوانان
موضوع	Children's literature
شناسه افزوده	آهی، لیلی (ایمن)، ۱۳۰۸ -
شناسه افزوده	صنعتی، مهدخت، ۱۳۱۹ -
شناسه افزوده	انصاری، نوش آفرین (محقق)، ۱۳۱۸ -، مقدمه‌نویس
شناسه افزوده	شرکت تهیه و نشر فرهنگنامه کودکان و نوجوانان
زده پندی دیوپی	۸۰/۸/۰۶۸
زده پندی کنفره	۱۳۹۷ ۲۱۸/۰۹/۰۹
شماره کتابشناسی ملی	۵۲۴۶۷۰۴

در سال ۱۳۴۰ هجری که بنیان‌گذاران شورای کتاب کودک به تأسیس این نهاد می‌انديشیدند، نخستین کتاب «زمینه ادبیات کودکان با نام اصول ادبیات کودکان» تألیف علی‌اکبر شعاری‌نژاد به نام «اب سید که پیش‌زمینه آن را باید در تجربه مؤلف در تیریز جستجو کرد» در سال ۱۳۴۶ کتابداری و ادبیات کودکان نوشته عبدالعلی کارنگ از سوی مرکز تربیت معلم دختران تیریز منتشر شد. سخن از درهای آلت که درس ادبیات کودکان به برنامه‌های گوناگون تربیت معلم راه یافته است و مدرسان پس از چندی از جزوه‌گویی دست می‌کشند و حاصل تجربه‌ها و دانسته‌های خود را به‌صورت کتاب تدوین و عرضه می‌کنند.

کتاب‌گذری در ادبیات کودکان در سال ۱۳۵۲ از سوی شورای کتاب کودک منتشر شد؛ تجربه‌ای منحصر به فرد و ارزشمند. نویسندگان این اثر خانم‌ها امیر (آهی)، توران میرهادی (خمارلو) و مهدخت صنعتی (دولت‌آبادی) هر سه عضو هیئت مدیره شورا بودند. دو نفر از آنان به‌خاطر داشتن مادرهای خارجی ادبیات کودکان جهان را به‌خوبی می‌شناختند و درسهای آموزش و پرورش و ادبیات کودکان را در فرانسه و آمریکا گذرانده بودند. هر سه با قصه‌ها و افسانه‌های ایرانی و از طریق شورا با جریان تولید و نشر کتاب کودک در ایران آشنا بودند. هر سه نویسنده در زمان تألیف اثر در مراکز گوناگون از جمله دانشگاه تربیت معلم، مراکز آموزش کتابداری، مراکز آموزش سپاه دانش، دانشکده علوم تربیتی و مراکز تربیت مربی کودکان به تدریس ادبیات کودکان اشتغال داشتند و ضرورت در اختیار داشتن چنین

اثری را به خوبی احساس می‌کردند. از سوی دیگر باید توجه داشت که شورا چند اثر مرتبط دیگر را قبل از گذری به چاپ رسانده بود: کتابخانه مدرسه، اثر مری گیورز، ترجمه لیلی ایمن (۱۳۴۳)، رده‌بندی دیویی برای مدارس، ترجمه علی‌اکبر جانا (۱۳۴۵) و نکاتی درباره ادبیات کودکان (۱۳۴۷). خانم مهدخت صنعتی از آغاز کار گذری می‌گویند: «ارتباط با شورا برایم دلچسب است، زیرا از این نهاد خاطره خوشی دارم و البته گذری هم کلی از این باغ است ... یادم می‌آید آخر یکی از جلسات هیئت‌مدیره شورا توران خانم و لیلی خانم مطالب کتاب را با توجه به علائق نویسندگان تقسیم کردند.» (یادداشت الکترونیک مورخ ۱۵ مه ۲۰۱۸) گرچه در هیچ کجای گذری مشخص نشده که چه کسی کدام بخش را نوشته، با توجه به اینکه خانم ایمن در آن زمان با همایون صنعتی‌زاده در تدوین گنجینه‌ای از ادبیات کودکان همکاری داشت، اثری که هرگز به چاپ نرسید و مقدمه هر فصل از انواع ادبی را می‌نوشتند (همان) شاید بتوان قش‌قش‌شان را در این زمینه پررنگتر دید. همچنین شاید بتوان بخش ضمیمه کتاب، یعنی طرز تشکیل «اداره کتابخانه‌های آموزشگاهی را متأثر از تجربه‌های خانم میرهادی در مدرسه فرهاد دانست.

به‌هرحال خانم صنعتی اشاره داشت که تمام متن را خانم میرهادی یکدست می‌کردند و به گفته خودشان، «از این دو نفر هم ادبیات یاد گرفتم و هم خستگی‌ناپذیر بودن». در جای دیگری از این یادداشت از صلح‌آمیز بودن فضای می‌گویند: «نه قراردادی نوشته شد و نه مشکلی پیش آمد. در آن زمان یادم می‌آید اختلافی وجود داشت یا مادیات مطرح می‌شد. نفس کار لذتبخش بود.»

به تعبیر زهره قایینی و محمدهادی محمدی، نویسندگان کتاب گردآوری تاریخ ادبیات کودکان ایران، گذری «نخستین اثر تئوریک بر پایه پژوهش، مطالعه و تجربه کار گسترده با کودکان است» (تاریخ، ۸: ۲۷۱). همانگونه که اشاره شد تجربه‌های آموزشی نویسندگان در خارج از کشور، اطلاعات به‌روز در مورد ادبیات کودکان ایران، دسترسی به تجربه‌های مستمر گروه‌های بررسی شورا که از سال ۱۳۴۲ فعال بودند، ارتباط با دفتر بین‌المللی کتاب برای نسل جوان IBBY از سال ۱۳۴۳ و در اختیار داشتن دو آزمایشگاه بی‌نظیر به‌نام کتابخانه مدرسه فرهاد، و نشریات پیک که به‌ترتیب خانم‌ها میرهادی، ایمن و صنعتی در آن تجربه داشتند

و ادبیات کودکان را به میان مخاطبان می‌بردند و بازخوردها که با گشاده‌دستی به دامان شورا باز می‌گشت، همه به شکلهای گوناگون انرژی‌بخش هفت فصل و یک پیوست کتاب گذری است.

خانم میرهادی در گفتگو با تاریخ می‌گویند: «ادبیات کودکان و نوجوانان روندی است که درون جامعه شکل می‌گیرد، تجربه می‌اندوزد، فراز و فرود پیدا می‌کند، شاخه‌های گوناگون پیدا می‌کند و پیش می‌رود» (تاریخ، ۸: ۱۷۳). به این ترتیب کمبودها نمایان می‌شود، و آنگونه که مهدخت صنعتی به آن اشاره می‌کند: «کتابی برای تدریس نبود، بیشتر از اطلاعات و مطالب به خواننده بودیم و یا درباره آن صحبت می‌شد به شاگردان جزوه می‌دادیم» (تاریخ، ۱۰: ۹۸). پس تألیف کتاب گذری ضرورت پیدا می‌کند و به سادگی در فضای شورا مطرح می‌شود. به گفته خانم مهدخت: «میزان کار و چگونگی آن با گذشت زمان و رشد و تحول ادبیات کودکان تغییر می‌شود و هیئت‌مدیره در این زمینه تصمیم می‌گرفت.» (تاریخ، ۸: ۱۸۲)

در سومین سمینار ادبیات کودکان، از سه کتاب نظری درباره ادبیات کودکان نام برده می‌شود: فارسی‌نویسی نادر ابراهیمی، شعر کودک در ایران محمود کیانوش و گذری در ادبیات کودکان (تاریخ، ۸: ۴۰۲) و در گزارش شورا به بوط به همان سال ذیل اخبار می‌خوانیم: گذری سیر سریعی است در مسائل مختلف مربوط به ادبیات کودکان و هدفش بیشتر ایجاد آشنایی و تعمق درباره هریک از مباحث مطرح شده است (گزارش، اسفند ۱۳۵۲) در گزارش شورا اسفند ۱۳۵۳ آمده است که این کتاب با همکاری هیئت‌مدیره تهیه شده و گرچه ناشر آن شورا بوده، ولی کلیه مخارج انجام‌شده را نویسندگان خود متحمل شده‌اند و در همین خبر اعلام می‌شود که کتاب با اقبال جامعه روبه‌رو شده و در دو جلد چاپ اول در کمتر از یک سال به فروش رفته است و هم اکنون چاپ دوم آن در دست انجام است و بالاخره اینکه چاپ دوم اثر پس از تصحیح اشکالات چاپی فراوان در انتشارات آماده قابل تهیه است. (گزارش شورا، ۱۳۵۴)

آنچه در گذری خاص و ویژه است تأکید آن بر بُعد عملی کار با کتاب برای کشف تأثیر آثار ارزشمند از راه نقد و بررسی و کار با خود کودکان است. نگاه گذری، نگاهی است که همواره کتاب به شکل فیزیکی و کتابخانه را همراه دارد. توران اشتیاقی، که او هم عضو

هیئت‌مدیره است و در آن زمان ادبیات کودکان را در دانشگاه مکتب‌های تدریس می‌کند، گذری را به‌خاطر تأکید بر نقد و بررسی آثار در کلاس ستایش می‌کند. (تاریخ، ۸: ۳۷۵)

لیلی ایمن در گفتگو با تاریخ از ضرورت به کار بردن روش تدریس عملی در تدریس ادبیات کودکان سخن می‌گوید: «دانشجویان باید با کتابهای مختلف آشنا شوند، شکل استفاده از کتاب را برای گروههای مختلف سنی بدانند و ارزیابی کتابها را با توجه به نیازهای کودکان انجام دهند ...». (تاریخ، ۸: ۱۷۶)؛ و بالاخره نظر خانم ثریا قزل‌ایاغ که می‌گوید: «هرگز باور نداشتم و ندارم که ادبیات کودکان درسی نظری است. به ارتباط دانشجویان با مواد خواندنی و با کودکان اعتقاد داشته‌ام و به تجربه کردن خواننده معتقد بوده و هستم.» (تاریخ، ۸: ۲۸)

خرید چاپ گذری مربوط به سال ۱۳۵۷ است و پس از آن ویرایش جدیدی تهیه نشد، گرچه بود که ناشرانی این امر را پیشنهاد می‌کردند. در یکی از جلسات هیئت‌مدیره از خانم میرهادی پرسیده شد که چرا در برابر تهیه ویرایش جدید گذری مقاومت می‌کنند. در پاسخ فرمودند: «گذری تنها کار به نفع هر زمانی مشخص است، بناشده براساس مشارکت و همفکری و از نوع کتابهای درسی نیست که بتوان هر از گاهی آن را روزآمد کرد.» به نظر ایشان هر نوع ویرایش به روح و اصالت اثر ظلمه می‌زد.

۸
کتابخانه
انصاری

اکنون شورای کتاب کودک بسیار خوشوقت است به این تجربه تاریخی، که صدها نفر از اعضای شورا و علاقه‌مندان از آن سیراب شده‌اند، از سری حرکت تهیه و نشر فرهنگنامه در مراسم یادبود نودویکمین سالگرد تولد خانم توران میرهادی از نشر می‌شود و در اختیار علاقه‌مندان قرار می‌گیرد.

نوش آفرین انصاری

خرداد ۱۳۹۷

فهرست

پیشگفتار

فصل اول - تعریف و هدف: ادبیات چیست - ادبیات کودکان -

هدف ادبیات کودکان

فصل دوم - سیری در زمان و مکان: ادبیات کودکان در طول زمان -

ادبیات کودکان در چند منطقه از جهان - ادبیات کودکان در ایران

فصل سوم - کودکان و نوجوانان و کتاب: خصوصیات رشد جسمی

و روانی - نیازها و علاقمندی‌های انسانی - توانایی‌های

خواندن و تسلط بر زبان - محیط زندگی و تجربیات و شناخت‌هایی که

ایجاد می‌کند

فصل چهارم - انتخاب کتاب: ظاهر کتاب - باطن یا محتوای کتاب

- مؤلف - ناشر - قیمت کتاب

فصل پنجم - انواع ادبیات کودکان: داستان - شرایط داستان خوب

- کتاب‌های غیرداستان - ضوابط ارزشیابی و انتخاب کتاب‌های غیر

داستان - شعر - تفاوت بین شعر بزرگسالان و خردسالان - کتاب‌های

تصویری

فصل ششم - ادبیات کودکان و نوجوانان و وسایل ارتباط جمعی:
رادیو و ادبیات کودکان - تلویزیون و ادبیات کودکان - سینما و ادبیات
کودکان و نوجوانان - تئاتر کودکان - مجله‌های کودکان و نوجوانان
فصل هفتم - شیوه‌های مختلف در علاقمند کردن کودکان به مطالعه:
داستان‌گویی و کتابخوانی - معرفی کتاب - نمایشگاه کتاب - بحث و
گفت‌وگو درباره کتاب - بازی‌ها و مسابقات مربوط به کتاب - روزهای
خاص و برنامه‌های خاص - نمایش فیلم، اسلاید و فیلم استریپ - مطالعه
صحیح - تبدیل علاقه به عادت - مطالعه انحرافی و طرز درمان آن
مجموعه - طرز تشکیل و اداره کتابخانه‌های آموزشی: انواع
کتابخانه، مشخصات آن‌ها - کتابخانه مرکزی - کتابخانه کلاس یا هر دو
نوع کتابخانه - کتابخانه با مخزن باز و یا با مخزن بسته - کتابخانه دائم
و مجهز، کتابخانه موقت و غیر مجهز - بودجه کتابخانه - محل کتابخانه
و تجهیزات آن - انتخاب و خرید کتاب - ثبت کتاب - فهرست‌نویس و
برگه‌نویسی طبقه‌بندی کتاب‌ها و تهیه فیش یا برگه - آماده‌سازی کتاب -
طرز اداره کتابخانه دبستان

در زمستان ۱۳۸۲ که اولین چاپ حاضر برای استفاده دانشجویان کلاس‌های مختلف تربیت معلم منتشر شد، هدف از انتشار آن آشنا کردن مربیان آتی کشور بود با کلیاتی درباره ادبیات کودکان و چنان‌که از نام آن برمی‌آید «گذری» در این مقام بوده است نه انجام دادن یک کار تحقیقی. موضوع هر فصل از این کتاب مختصر شایسته بررسی دقیقی است که خود می‌تواند کتابی جداگانه شود و امید است علاقمندان و محققان دانشمند به‌زودی در این راه گام‌های بلند بردارند.

اکنون این کتاب به چاپ چهارم رسیده است و بنیادنامه تاکنون فرصت تجدیدنظر اساسی آن دست نداده است. گرچه در هر چاپ کوشش شده است که از غلط‌های چاپی فراوانی که در آن مشاهده می‌شده است کاسته شود.

امید است در چاپ آینده این کتاب تغییرات اساسی لازم با توجه به نکاتی که صاحب‌نظران علاقمند گوشزد فرموده‌اند صورت گیرد.